

ENDRE KUKORELLY

Ruševina, zgodovina Sovjet-o-nije

“Samo rdeča barva zastave ni zbledela. / Samo Partija se ne stara.”
(Sándor Kányádi, *Poklon z zastavo*)

“Morali smo priti do ugotovitve, da se razredni boj med izgradnjo socializma znotraj države odvisno od različnih okoliščin ali zaostruje ali poenjuje.”

(Dezső Nemes)

“Kaj je to na splošno?”

(Béla Biszku)

1.

Boljševiški puč je dopolnil 80 let. Usral se je, kot se reče. Toliko na splošno.

Trese se mu glava.

Takšen je kot kakšen betežen nacist, ki ga privlečejo kje v Južni Ameriki na dan, krivega za uboj stotin ljudi, in ga, bebavega trotlja, razkazujejo na televiziji, smet pred kamero, ki se komaj drži na nogah, solze móči skupaj s slino, tu je, on je: pa je res on? Je to taisti človek ali kdo za vruga? Popolnoma in niti za trohico. Kaj bi bilo treba storiti z njim, kljub vsemu, kaj bi bilo prav in ali ta kategorija sploh obstaja?

Prav ne obstaja. Izkazuje čas. Izkazuje čas, jaz pa ne vem, kaj pomeni, vidim, toda ne razumem, kaj je to za en čudež. Čas nas pelje čez vse.

Po izsledkih resnih študij je padlo domnevno 100 milijonov žrtev tega sistema, ki ga preprostosti na ljubo, ali čemu pač že, običajno imenujemo komunizem.

Sto milijonov ljudi, naša naloga bi bila, da nekako dojamemo, kako ogromno je to. To število je prvi zapisal Dostojevski približno na sredi Besov: "*Če radikalno odsekamo sto milijonov glav in se s tem olajšamo, smo zagotovo preskočili jarek.*" Radikalno, to pa res.

Preskočiti jarek.

"*Brez dvoma odlična misel, vendar vsaj toliko nezdržljiva s stvarnostjo kot ...*" itd. Kot kaj? Seveda, takšnih količin ni mogoče dojeti. V resnici ne sprejmeš nikakršnih, ne samo takšnih. Ljudi ubijajo *po količinah*. Izrekajo v kvotah, nato izvršujejo v kvotah. Torej, če je treba v okrožju Ipsilon iz političnih razlogov likvidirati prebivalca Iks, je to direktiva. Ljudi ubijajo po politični presoji, ustanovijo politične formacije, v katerih ubijajo ljudi, da je to, kajne, običajna stvar, takšen naj bi bil običaj, v redu, do zdaj je nekako uspevalo. Številke pa, vsota, vzorec, kup dolgočasnih nul, številke bi moral pustiti, da bi jih pocitral vrag.

Pa jih vendarle ne pustiš. 100.000.000.

"*Odsekati sto milijonov glav je prav tako težko izvršiti kot s propagando preoblikovati svet. Celo teže, izvzemši v Rusiji,*" piše Dostojevski. Takšne je pogruntal, in še kakšne, in to leta 1872. "*Takšne krvne kopeli ni mogoče niti v najboljših okoliščinah končati prej kot v petdesetih, ali recimo, tridesetih letih, kljub vsemu nimamo opraviti s kakšnimi ovcami, ki bi se pustile kar tako razmesariti,*" pravi neki tipček, petinštiridesetletni šepavi gimnazijski profesor. Reče ta šepavi.

Je rekel Fjodor Dostojevski, on si je takole zamislil. A od kod mu to? "*Neki skrivnostni indeks*" kaže na Rusijo "*kot na državo, ki je še posebno zmožna velike naloge.*" Od kod je vedel tako natančno? "*Človeštvo delimo na dva neenakopravna dela. Desetina ljudi dobi osebno svobodo in neomejeno pravico, da razpolaga z ostalimi devetimi desetinami. Ti seveda po nuji stvari izgubijo svojo osebnost in se spremenijo v nekakšno čredo.*" Tako nekako: ovce, šepavi učitelj, zgodba, ki diši po žveplu.

Kajti vse skupaj, *Besi* s stotimi milijoni vred, je vendar samo roman. Roman, poln vihravih preobratov, kakršen mora biti roman, vezan v platno. "*Strnimo in organizirajmo skupine vsled splošnega razdejanja,*" seveda, takšni stavki, vendar nobenega vonja po krvi. In tudi ti tukaj, moji stavki, tudi ti nimajo nič skupnega *s tem, kar se je zgodilo*, in ta, ki jih je zapisal, nima pojma o tem, kakšen je ta vonj. Ne ve zares, kaj pomeni to, da odpeljejo ljudi in jih pobijejo.

Od-peljejo, u-bijejo, en človek, dva človeka, nekaj ducatov, nepopisne trume, kje je meja in kaj je resnica.

Popolnoma vseeno je, ali je res, na primer, v kakšnem smislu je res ali ne, da so Rusi še leta 1956 odpeljali od tu za vagon otrok, da bi izpraznili sirotišnice in poboljševalne ustanove. Dejstvo ali ne, dokazali ali ne, vseeno.

To ne pomeni, da nam je v bistvu preostalo samo še molčanje. Najbolje je seveda biti brez besed, molk je prima, če ne govoriš, vsaj ne lažeš, oziroma vsaj ne lažeš preveč. Tako kot pes teče. Govorimo pa, mar ne?

Vsak pove, kajneda, svoje, in še nekaj je, zapovrh: ne smeš preveč verjeti, še samemu sebi ne, če verjameš samo malo, bo mogoče še kaj iz tega. Samo ne misli, da boš potem lepo zapisal, napisal v svojem jeziku to, kar je. Resnico.

Zadnjič so kazali na televiziji nekega starega Madžara, ki je preživel v sovjetskem koncentracijskem taborišču šestinštirideset, morda šestinpetdeset ali koliko let.

Ta človek je skušal nekaj razložiti.

Pozabil sem, petinštirideset ali koliko že let, deset gor ali dol, ni važno. Očitno nisem bil zares pozoren na to. Momljal je v brado, švigal z očmi sem ter tja, ne bi rekel, da od strahu, očitno je bil tako navajen. In je poskušal povedati. Ima potni list, pisan v cirilici, papirje mečka v rokah, včasih pokaže na svojo fotografijo.

Ali ta sploh še zna madžarsko?

Kaj za en drek bi lahko povedal, kaj veš, stari, česar kdor koli drug ne. Naštevaš svoja leta, kraje, kamor so te odpeljali, vse svoje neverjetno življenje, zagodrnjaš, da je treba crkniti, in zijaš vame s prestrašenimi očmi? Naštevaš ljudi, s katerimi si bil in za katere ne veš, kaj je z njimi. Kaj bi bilo, kaj misliš, ja, pomrli so, kaj pa, jebi se, potem pa so jih zagreblji.

Raje molči. Raje spi, spi, stari moj.

Preskočiti jarek.

2.

*„Žalosten je res pojav, če je sonce vzšlo, in
Žalosten, če je zašlo, brez žive duše naokrog,
Kamor je odšla davnina s težkimi nogami iz kositra,
Kar je bilo nekoč svetlobe luč, si ne pusti nikoli več
odvzeti nič občudovanja: – tja bi tudi Ruševina rada.“*

(Mihály Vörösmarty: Ruševina)

Leta 1956 sem bil star pet let. In nekaj več. Tega ali onega se spominjam po drobcih. Videl sem ali so pripovedovali, sanjal sem ali pa sem si izmislil: spominjam se. Leto šestinpetdeset mi pomeni neke vrste vonj, morda še bolj okus, slino, občutek okoli želodca. Tudi glasove, glas moje mater, ki bere iz knjige pravljic. Zvoke strelav, neki čudno zavijajoč glas, ki je v valovih pojenjaval in se krepil, glas radijskega oddajnika. Nekaj precej natančnega. Neopisljivo natančnega. Neko bojno vozilo, od zgoraj, z okna v tretjem nadstropju, ko so vojaki metali noter skozi odprto režo kruh iz pekarije čez cesto. Spomin na neko demonstracijo, ki sva jo gledala skupaj z očetom pred hotelom Mir. Na odtrgano vrsto hiš.

Odtrgane zidove hiš, stanovanja, obrnjena na krožno cesto. Zaklonišče pred zračno nevarnostjo v kleti, moja igrača z zdravniško opremo. Bil je vonj po kleti, to je bilo v redu. Težka bolezen moje sestre se je morala začeti nekaj tednov prej, pa vendar tedaj. In to, da kljub temu ne gremo nikamor. Ampak

ostanemo. O tem takrat seveda nisem imel niti pojma: vendar, nekaj je bilo. Kar v redu situacija. Ne počnem nič, gledam skozi okno, a ga ne odpiram niti zapiram jaz, naredim le to, da odvehem s sabo v klet neko igračo. Zaradi tankov, ki so streljali z Udarniškega mostu proti krožni cesti, so nas preselili v sobo za služinčad, češ tam ni tako nevarno. Tako je in tako je dobro. Nič nisem počel, sem brez zgodbe, pa vendar je leto 56 močno prisotno v meni. Kar koli storiš, začne pri priči pisati zgodovino. Tisti, ki so delali zgodovino, se je udeležili ali se potuhnil, delali to, da so se potuhnil, tisti imajo zgodovino.

Zgodovina pa je dobra, vsakršna, nemara tudi tista, ki je neresnična. Leto 56 pripada tistim, ki so se je udeležili. Kakor koli že. Tistim, ki se je niso, tistim žal, ne, tega ni mogoče opravičiti naknadno, pogreti, katero koli natančno ali stvarno vedenje in odlično uspelo obujanje spominov, kakor koli ga oživljajo, je prejkone hladno kot led.

Tega sem se domislil po branju članka nekega zgodovinarja o nekem starcu in njegovi knjigi o letu 56: rahlo odbojno pisanje strokovnjaka o, recimo, zgodbi nekega udeleženca. Po mnenju zgodovinarja starec ne zna formulirati, slabo zapisuje priimke, meša datume, krade iz knjig, ki jih blati, jih izkrivlja in udriha po njih, sovraži, za nameček še zmerja Žide, je bolj ali manj kopjaš, kar vse, obratno, v nekem drugem časopisu neznansko hvalijo. Gladko sem vse verjel. Vsako zgodbo je mogoče uporabiti v političnem smislu, precej stara stvar, gladko sem verjel, da je neokusna: toda to pravim samo tako, knjige (in odmeva v tisku) nisem bral, pa tudi na kraj pameti mi ni padlo, da bi. Očitno bi zmrazilo tudi mene, vendar mi ni do tega, da bi me *direkt* zmrazilo, ne tripam ravno na to. Vendarle, sem mislil, od aktualnih dogodkov, če je to dovoljeno, bi se držal malo bolj vstran, jaz ne bi obsojal tako zlahka. Nekako, ko bi premagal ta svoj odpor, ne bi obsojal teh mrzlodušnih starcev, polnih mržnje. Tukaj – ne glede na to, v kakšen plašč učitelja zgodovine se skrijemo, ne glede na to, kako neokusen je aktualnopolitični prostor – govori nesrečen, recimo, "ne normalen" človek, očitno komaj artikulirano, nekim drugim nesrečnežem. Prav tako ne preveč normalnim.

Vključujoč tudi mene, le da jaz ne poslušam, *vsega* kljub vsemu ni mogoče poslušati do konca iz sočutja. Komu pa škodi? Zakaj bi bilo boljše, če ne bi govoril. Ker ni bilo *tako*, kot je napisal? Zagotovo ni bilo.

Predvsem, tem ljudem so preprosto pripisali preveč.

Preveč so jih dobili po ustih. Potem pa, kdor se udeleži nečesa skupaj z drugimi, ta seveda izpostavi svoj delež in od tod ogleduje druge, ta zgodba pa seveda ni "stvarnost", ne ustreza stvarnosti, ker je ne odseva. Le tistemu ustreza, čigar zgodba je. Moja zgodba govori o meni. Takšna je, oziroma je to, kar sem.

Mati je nekoč pripovedovala, kako je bilo leta 1956 na peštanski ulici na silvestrsko noč. Od nekod so šli proti domu, in ljudje, zgneteni v skupine, so tiho stopali po komaj osvetljeni cesti in pihali v papirnate trobente. Skupina ljudi. Bilo je zelo mrzlo. V glavnem je vedno silvester. A ne? Pa po silvestru, a čisto malo. To ostane. Stopajo v ledenem mrazu, pihajo v papirnate trobente, nihče nič ne reče, nihče se ne smeji.

3.

“Kar streljajte, jaz pa bom medtem povečeval razdaljo med nami.”

(James Fennimore Cooper: *Stezosledec*)

Sedemnajstega maja 1987 sva se s prijateljem Nemcem peljala z avtom proti Berlinu. Ko sva že mislila, da sva zašla, se je izkazalo, da temu ni tako. Noč na kolobarju sredi ozemlja Nemške demokratične republike, nikjer nobene oznake za Zahodni Berlin ali kaj v tej smeri, ko naj bi šel, če se izrazim malo natančneje, z nekim sauerlandskim Zahodnim Nemcem, njegovo ime se bo v knjigi še pojavilo, in njegovim presneto gromozanskim ameriškim fordov, do konca odbitim in šmucig, sicer v odličnem stanju, kar zadeva motor, naravnost v ta Zahodni Berlin. No, in sem tudi šel, vse se je uredilo, na meji, na vzhodno-nemški, nemško-nemški meji, njeni vzhodni strani, sem sicer moral stopiti malo vstran, da so razmontirali avto, po mojem samo zaradi slojev umazanije, zanje namreč nisva bila dovolj urejena Nemca. Pred tem se je zgodilo to, da sva krožila po krožni cesti v totalni temi, kar nekam, kdo ve kam, že rahlo v brezupu, avto je grdo butal ob luknje, ko naju je dohitel BMW metalne barve in sem rekel prijatelju, da bi ga bilo treba vprašati, mu požmigati, vprašati, ali greva v pravo smer, na kar je prijatelj odvrnil, da s takimi pa on ne govori.

Drugače smo potovali čez Češkoslovaško. Med Prago in nemško mejo ni avtoceste. V takem vremenu sicer ni nobene ceste, asfalt efektive izgine v nekakšnem vodnem pretoku. Neopisljivo zanemarjeni kraji. Barve brezupa. V bližini meje je neko mestece z imenom Dubi, kjer živijo izključno prostitutke. Vendar, kako bi rekel, dostojno nemškemu turizmu. V mestecu so same javne hiše, očitno so takšne vse hiše, ob robovih cest stojijo dekleta v pisanih kombinežah kot v špalirju. Dobijo se tudi pritlikavi vrtni palčki iz gipsa v vseh velikostih. Dekleta in palčki. Pivo stane nekaj drobiža. Kar koli stane nekaj drobiža. Ko preideš mejo, si počasi sledijo toplice in industrijska pokrajina na vzhodu države, do Dresdena ni normalne ceste, medtem ko vodi do Berlina Hitlerjeva avtocesta, ki se je posihmal ne pritaknejo. To so znamenja. To niso samo raznolike stvari, ampak tudi znamenja, nad tem, kar kdo prebere z njih, ali, kot v *Stezosledcu*, povsem prebere.

BMW metalne barve, daleč od tega, da je sijajno konstruiran in proizveden industrijski izdelek, dizajniran “v lepota”, eno od znamenj desnokonzervativnega, “kapitalističnega” cé-dé-u/cé-es-u meščanskega srednjega razreda. Vsi moji prijatelji Nemci so levičarji. Levičar ne govori z desničarjem, če ima BMW-ja metalne barve (ali mercedesa), torej kar pozabi, če misliš, da bo govoril s tabo. Bolje kolikor si že bodi trabantov (ali wartburgov) v blede roza barvi. Ne *bolje*, kajti če si imetnik trabanta, ni šans, da ne bi govoril, nasprotno, celo sam bo šel k tebi. Tisočkrat raje trabanta.

Bolje neskončnokrat.

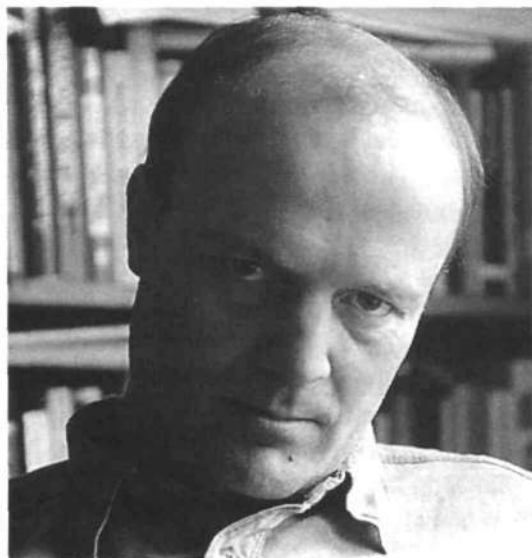
Neskončno večkrat bi imel raje trabanta, in to ne za šalo, ampak zares, ne zato, ker je prototip antidizajna, in ne zato, ker je tako grozen, da je že skoraj lep, ampak je treba to razumeti eno z drugim, in ker je s trabantom tako, da ne gre naprej, ampak kašlja in se zaganja, torej je zmožen zadovoljiti le potrebe po luksuzu, se pravi luksuzu duše, a ker se vendarle hoče peljati naprej, uporabljaja za vožnjo tegale ostruganega forda (obstoječe *znamenje* so z njega spraskali in odtrgali).

Odpri, niti ne zapre, ko vstopi, potem trešči z vrati, da bi ja odpadlo še nekaj glazure, in s ključem v hipu najde ključavnico. Vidi. To vidi, tudi poduha itd., precej smrdi, bes ga plentaj.

Trabanta ne vidi. To je samo znamenje. Tudi BMW-ja ne. Vidi skozi njega kakor Hans Castorp skozi telo madame Chaucat. Obstajajo tudi stvari, ki jih nisi sposoben zagledati, ne da bi takoj ne ugledal vsega "ustroja družbe", "proizvajalnih sil" in podobno. V takem primeru gre za sovjet-o-nijo. Da ni ljudi in ni stvari, tebe, mene, pa tega pa onega, ampak je "gola socialna konstrukcija", so "proizvajalne sile" tam zunaj, pri čemer ni nujno, da opazimo moteče dejavnike.

Da je treba moteče dejavnike dvigniti od tam in da sovjet-o-nija ne bi bila neopažanje, ampak raje resnično opažanje in poudarjanje? No ja. Pa si že videl levičarskega, ne preveč bogatega, čeprav zahodnonemškega (v žepu ima tovrstne marke), neskončno prijaznega intelektualca z neskončno prijateljsko sočutnim izrazom na obrazu pristopiti k človeku, ki se baše ven iz vzhodnomadžarske lade v modri barve spodnjega perila? Če si videl, potem veš, kako iskreno nedolžna stvar *is* sovjet-o-nija. Če ne, pa tudi nič hudega.

Prevedla Marjanca Mihelič



ENDRE KUKORELLY

Rojen leta 1951 v Budimpešti. Končal študij zgodovine in knjižničarstva na univerzi v Budimpešti. Od leta 1981 urednik in avtor pri različnih literarnih in kulturnih revijah in založnikih. Med letoma 1985 in 1989 eden ustanoviteljev in odgovornih urednikov literarne revije »Izhod iz '84-ih«. Eden ustanoviteljev in voditeljev Društva beletristov. Od srede devetdesetih let večkrat štipendist v Nemčiji, kjer mu izide več zbirk, nazadnje pri Založbi Suhrkamp. Od leta 1976 objavlja pesmi, prozo in eseje, tudi prevaja leposlovje. Na Madžarskem izhajajo njegova dela pri Založbi Jelenkor.